

OSMANLI DÖNEMİ VE GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’İNDE SORUMLULUK EĞİTİMİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Ali YALÇIN*

Makale Geliş Tarihi: 23.11.2024

Makale Kabul Tarihi: 29.12.2024

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" (1899) isimli eseri temel alınarak, Osmanlı Dönemi ile günümüz Türkiye'sinde sorumluluk eğitimini karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelemektir. Dolayısıyla bu çalışma doküman incelemesi odaklı nitel bir çalışmadır. Veri toplama sürecinde Ahmet Mithat Efendi'nin eseri, kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve eserde ebeveynlerin çocukların sorumluluklarıyla ilgili bilgileri hem betimsel hem de içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın sonuçlarına göre Ahmet Mithat Efendi'nin görüşlerinde anlaşıldığı üzere, ebeveynlerin çocuklarına sadece fiziksel bakım sağlamakla kalmayıp aynı zamanda onların ahlaki gelişimlerini desteklemek için de bu konuda sorumluluk taşımaları gerektiğini açıklamıştır. Bu yaklaşım, modern dünyamızda görülen ve ebeveynlerin çocuklarına yönelik sorumlulukları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ahmet Mithat'ın görüşlerinden yola çıkarak, ebeveynlerin sorumlulukları Osmanlı Dönemi ve modern Türkiye bağlamında üç ana kategori altında değerlendirilmiştir: "*ebeveynlerin çocukların sağlığına yönelik sorumlulukları, ebeveynlerin çocuklarına yönelik genel sorumlulukları ve ebeveyn-okul iş birliği sorumlulukları*" şeklinde ortaya çıkmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin ebeveynlerin sorumluluklarını önem derecesine göre sınıflandırırken babanın çocuklar üzerindeki hak ve sorumluluklarının daha fazla olduğunu belirtmiştir. Ahmet Mithat, çocuğun gelişiminde annenin eğitim seviyesinin önemine dikkat çekerek, "*İyi evlat yetiştirmek için iyi valideler yetiştirilmelidir*" demiştir. Bu yaklaşım, çocuğun eğitimi ile annenin eğitimi arasında güçlü bir ilişki olduğunu gösteren önemli bir tespittir. Dolayısıyla çocukların sorumluluk bilinci kazanmasında toplum, aile ve okulun rolü önemli olduğu söylenebilir. MEB 2024 Türkiye yüzyılı maarif modelinde erdem-değer-eylem çerçevesinde bulunan sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik yaklaşımda, sorumluluğun bireyin kendisine, topluma, aile ve çevreye yönelik olacak şekilde yapılandırılması, Ahmet Mithat Efendi'nin bu eserindeki görüşlerle benzerdir. Ancak Ahmet Mithat'ın eserindeki bilgilerden anlaşıldığı üzere dönemin Osmanlı dünyasında çocukların sorumluluklarında dinî ve ahlaki değerlerin aktarımı büyük önem taşımaktadır. Nihayetinde eserindeki açıklamalarda cinsiyet rollerinin belirgin olduğu göze çarpmaktadır. Ancak günümüz Türkiye'sinde eğitimde tüm çocuklar için fırsat eşitliği sağlamak ve cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak, temel farklılıklar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı, Türkiye, aile, sorumluluk, değer eğitimi

* Dr. Bursa/Türkiye, aliylenn77@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8421-3924

COMPARATIVE ANALYSIS OF RESPONSIBILITY EDUCATION IN THE OTTOMAN PERIOD AND TODAY'S TURKEY

Abstract

The main purpose of this study is to examine responsibility education in the Ottoman period and today's Turkey with a comparative approach based on Ahmet Mithat Efendi's "*law and duties of parents on children*" (1899). Therefore, this study is a qualitative research focused on document analysis. During the data collection process, Ahmet Mithat Efendi's work was extensively analyzed and parents' information about children's responsibilities was subjected to both descriptive and content analysis. According to the results of this study, Ahmet Mithat Efendi explained that parents should not only provide physical care for their children, but also be responsible for supporting their moral development. Based on Ahmet Mithat's views, the responsibilities of parents were evaluated under three main categories in the context of the Ottoman period and modern Turkey: "responsibilities of parents towards children's health, general responsibilities of parents towards their children, and responsibilities of parent-school cooperation". In addition, Ahmet Mithat emphasized the effect of the mother's level of education on the development of the child and used the expression "good mothers should be raised in order to raise good children", and this approach of his is an extremely important determination that there is a direct connection between the mother's level of education and pedagogical knowledge and the education of the child. In the end, it was determined that children's awareness of responsibility is based on the axis of society, family and school. In the approach to the acquisition of the value of responsibility within the framework of virtue-value-action in the MoNE 2024 Turkish century education model, the structuring of responsibility as directed towards the individual, society, family and environment is similar to the views in this work of Ahmet Mithat Efendi. However, as it is understood from the information in Ahmet Mithat's work, the transmission of religious and moral values is of great importance in the responsibilities of children in the Ottoman world of the period. Finally, it is noticeable that gender roles are evident in the explanations in his work. However, in today's Turkey, providing equal opportunities for all children in education and eliminating gender discrimination are among the main differences.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Ottoman, Turkey, family, responsibility, value education

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri, toplumsal dönüşümlerin hızlandığı, geleneksel değerlerin Batılı normlarla yeniden şekillendiği bir sürece tanıklık etmiştir. Bu dönemde, toplumun temel yapı taşı olan ailede ve aile içindeki sorumluluk ilişkilerinde de belirgin bir hâle dönüşmüştür. Tanzimat ve sonrası dönemde, özellikle Ahmet Mithat Efendi gibi entelektüeller, toplumsal sorunları ele alan eserler kaleme almış ve eğitimde modernleşme çabalarına katkı sağlamıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" adlı eseri, Osmanlı Döneminde aile içindeki görev ve sorumluluklara dair önemli bilgilere sahiptir. Bu eser, bireylerin hem aile içindeki rollerini hem de toplumsal sorumluluk bilincini geliştirmeleri açısından değerli bir kaynak niteliğindedir (Çaylı, 2019).

Ahmet Mithat Efendi'nin bu eseri, Osmanlı toplumunda ebeveynlerin sorumluluk anlayışını ve aile içindeki rollerin nasıl şekillendiğini gösteren önemli bir kaynaktır. Ancak, günümüz Türkiye'sindeki sorumluluk eğitimi uygulamaları ile Osmanlı Dönemi arasında belirgin farklar olduğu açıktır. Bu farkların, modern eğitim sisteminin ve sosyo-kültürel değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Ancak, Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde vurgulanan sorumluluk ve eğitim yaklaşımının günümüzde ne derece geçerliliğini koruduğu ve nasıl bir değişime uğradığı konusundaki çalışmalarının sınırlı olmakla birlikte dönemin çalışmaları daha çok çocuk eğitimi ruh, beden, terbiye vb. temelli olduğu

görülmektedir (Ahmet Mithat, 2016; Doğan, 2001; Türk, 2011; Güdek, 2012; Ahioglu Lindberg, 2012; Pehlivan Ağrakça, 2013; Rifat, 1299[1886]; Haktanır, 2006; Koz & Doğan, 2004; Şimşek, 2002; Şimşek, 2013; Koz & Doğan, 2004; İbrahim, 1979; Uçan, 2009; Yazıbaşı, 2014).

Sorumluluk kavramının tanımına geçmişten günümüze farklı anlamlar ve görüşler yüklenerek bu kavram, açıklanmaya çalışılmıştır (Ricoeur, 1992; Russell, 1995). Tam olarak net bir tanımı olmamakla birlikte sorumluluk, bir kişinin üstlendiği ya da kendisine verilen görevleri yerine getirme ve gerektiğinde bunun hesabını verme sorumluluğudur. Bu duygu, bireyin toplumsal beklentiler ile akıl ve ideal kuralların etkileşimi sonucu gelişmektedir. Dolayısıyla sorumluluk, hem bireysel hem de toplumsal bir boyut taşımaktadır (Yener, 2015, s. 28). Türk Dil Kurumuna göre sorumluluk, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi; sorum, mesuliyet ve uhde olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2024). Bir başka tanıma göre sorumluluk, bir kişinin kendi davranışlarının sonuçlarını üstlenmesi olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda insan, davranışlarının sorumluluğunu önce kendisine, ardından başkalarına karşı taşımalıdır. Bu kavram, çoğu zaman görev, yükümlülük ve ödev gibi terimlerle benzer olarak kullanılmaktadır (Kepenekçi, 2003). Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere sorumluluk kavramının, psikoloji, sosyoloji, hukuk ve felsefi bir boyuta sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan sorumluluk eğitimi ise çocukluk döneminden başlayarak bireylerin kişisel, aile ve toplumsal sorumluluklarını anlama, kabul etme ve yerine getirme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir eğitim sürecidir (Öncü-Çelebi, 2002; Yeşil, 2002). Bu bağlamda sorumluluk eğitimi, bireylerin kendi davranışlarının sonuçlarını anlaması, bu sonuçlara karşı duyarlı olması ve başkalarına karşı sorumluluk taşıyan bir tutum geliştirmeleri için verilen bir eğitimidir. Bu eğitim, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal düzeyde sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla sorumluluk eğitimi, özellikle çocuklar ve gençler için önemli bir sosyal beceri geliştirme süreci olup bireylerin etik, ahlaki ve toplumsal normlara uygun davranış sergilemelerini hedeflemektedir (Kohlberg, 1981; Turiel, 2002; Gergen, 2009; Baumrind, 1991). Osmanlı Döneminde bu eğitim, aile ve dini kurumlar aracılığıyla verilmekteydi. Ahmet Mithat Efendi'nin eseri, dönemin aile yapısını ve çocukların yetiştirilmesinde izlenen yolları detaylı bir şekilde ele alarak, bu eğitimin nasıl şekillendirildiğine dair önemli veriler sunmaktadır (Ahmet Mithat, 2017). Günümüzde ise sorumluluk eğitimi, genellikle okul temelli programlarla, laik ve çağdaş bir yaklaşım içinde ele alınmaktadır (Aydın, 2014; Yener, 2015; Bardakçı, 2018; Baydar, 2009; Sezer ve Çoban, 2016; Yontar ve Yurtal, 2006; Tepecik, 2008; Özen, 2013; Karataş, 2003). Bu nedenle çalışmaya tarihsel bir açıdan bakarak Osmanlı Dönemi ve modern Türkiye'deki uygulamaların karşılaştırılması, sorumluluk eğitimi üzerine geliştirilecek yeni politikaların ve programların şekillendirilmesine katkı sağlayabilir.

Osmanlı İmparatorluğunda aile denilince yalnızca neslin devamını sağlayan bir kurum değil, aynı zamanda toplumun temel değerlerinin (örf, adet, inanç ve ahlak) korunup yaşatıldığı, yeni nesillere aktarıldığı bir yapıydı. Aile, bireylerin bu değerlerle ilk tanıştığı, toplumsal normların ve geleneklerin ilk kez öğretilip içselleştirildiği bir mekân olarak büyük bir öneme sahiptir. Bununla ilgili olarak Ahmet Mithat şöyle der: *ebeveynler, çocuklarını birer emanet*

olarak kabul ettikleri için onlara karşı bazı sorumluluklara sahiptirler. Bu sorumluluklar, çocuk doğmadan önce başlar. Anne ve babalar, çocuklarına nasıl bakacaklarını öğrenmek için yalnızca yazılı kaynakları incelemekle kalmamalı, aynı zamanda deneyimli kişilerin tecrübelerinden de faydalanmalıdır. Bu süreç, ebeveynlerin hem bilgi edinmesi hem de pratikte deneyim kazanmaları için büyük bir önem taşımaktaydı (Çaylı, 2019; Efendi, 2013; Kaya; Kurt, 2012). Dolayısıyla Osmanlı'da eğitim, toplumsal değişim ve bireysel gelişimin temel araçlarından biri olarak, her dönemde farklı kültürel ve tarihsel bağlamlara göre şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda sorumluluk eğitimi, bireylerin toplumsal sorumluluk bilincine ulaşmaları, ahlaki değerler edinmeleri ve demokratik bir toplum yapısının temellerini oluşturmaları açısından önemli bir unsurdur. Bu sebeple tarihsel olarak Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi, İslam kültürü ve ahlak anlayışına dayalı bir yapı sergilerken, modern Türkiye'de seküler eğitim anlayışıyla birlikte farklı bir görünüm kazanmıştır (Tekin, 2017).

Geçmişte olduğu gibi günümüzdeki sorumluluk eğitimi, çocukların sorumluluk duygularını ve sorumluluk bilincini geliştirmeleri gerektiği yönündedir. Özellikle bu süreçte çocukların sorumluluk bilincini kazanmalarında ebeveynlerin aktif bir görev alması beklenmektedir. Çünkü çocuğun sorumluluk bilinci kazanmasında, ebeveynlerin olumlu rol ve model olmaları pozitif davranışların oluşmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla anne ve babanın kendi sorumluluklarına dair tutum ve davranışları, çocuklar üzerinde doğrudan etki yaratır. Bu nedenle, ebeveynlerin de belirli sorumluluklara sahip olduğunu ve bunu kendileri de çocuklarına açıkça ifade etmelerinin gerekli olduğu açıklanmıştır (Hayes, Symington ve Martin, 1994; Günindi, 2015; Yalçın, 2021; Millî Eğitim Bakanlığı, [MEB], 2024). Hatta bu yaklaşım, geleneksel Osmanlı aile yapısında ve eğitim sisteminde de var olan bir uygulamaydı (Ortaylı, 2020). Bu bağlamda çocuklara ebeveyn yaklaşımına sorumluluk kazandırma sürecine yönelik uygulamaların yararlı olacağına dair bazı çalışmalarla ifade edilmiştir (Hayes, Symington ve Martin, 1994; Günindi, 2015; Yalçın, 2021). Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere hem Ahmet Mithat Efendi'nin yaşadığı Osmanlı Döneminde hem de modern Türkiye'de sorumluluk eğitimi ile ilgili uygulanan tüm süreçlerde ebeveynlerin, çocukların sorumluluk sahibi birer birey olmalarında ilk adımın atıldığı yerdir. Özellikle günümüzde sorumluluk eğitimi, okullarda değerler eğitimi ve öğretim programları kapsamında planlı ve sistemli bir şekilde öğretildiği görülmektedir (Neslitürk, 2013; Samur, 2011). Ancak Osmanlı Devletinde ise medrese, tekke ve ahilik gibi kurumlar aracılığıyla dini ve ahlaki sorumluluk vurgusu öne çıkarken; Cumhuriyet Döneminden itibaren, laik ve demokratik bir eğitim sistemi benimsenmiş, vatandaşlık bilinci ve sosyal sorumluluk gibi kavramlar ön plana çıkmıştır (Alabaş, 2014; Şişman, 2014). Bu bağlamda, sorumluluk eğitiminin tarihsel ve sosyo-kültürel değişimlere göre nasıl şekillendiği ve mevcut eğitim sistemindeki uygulamalar ve konular üzerinde durulması gerektiği görüşü ortaya çıkmaktadır. Bu açıklamalardan hareketle çalışmanın temel amacı, Ahmet Mithat Efendi'nin '*anne ve babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezâifi*' adlı eserini temel alarak, Osmanlı Dönemi ile günümüz Türkiye'sinde sorumluluk eğitimini karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almayı amaçlamıştır.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, Ahmet Mithat Efendi'nin görüşleri ışığında Osmanlı Dönemi ve günümüz Türkiye'sinde MEB tarafında uygulanan sorumluluk eğitimini karşılaştırmak amacıyla nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar, sosyal olguları derinlemesine anlama ve yorumlama amacı güttüğü için, tarihsel karşılaştırmalar ve toplumsal değişim süreçlerini analiz etmede etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu çalışmada özellikle tarihsel karşılaştırmalı araştırma tasarımı benimsenmiştir. Tarihsel karşılaştırmalı yöntem, farklı dönemler ve sosyo-kültürel bağlamlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları analiz etmeye olanak tanıdığı için tercih edilmektedir (Tosh, 2021). Dolayısıyla araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Özellikle nitel araştırmalarda kullanılan önemli bir veri toplama yöntemidir (Özkan, 2019; Sak, Sak, Şendil & Nas, 2021). Bu yöntem, araştırmacının mevcut dokümanları (metinler, raporlar, resmi belgeler, kitaplar, yazışmalar, arşiv materyalleri, medya içeriği vb.) analiz ederek verileri değerlendirdiği bir yaklaşımdır. Doküman incelemesi, mevcut bilgileri sistematik bir şekilde inceleyerek, verilerin yapılandırılması, anlamlandırılması ve analiz edilmesi sürecini kapsamaktadır. Özellikle geçmişe yönelik çalışmalarda, olayların zaman içindeki değişimini analiz etmeyi mümkün kıldığı için tarihsel araştırmalarda çoğunlukla tercih edilmektedir (Bowen, 2009; Merriam, 2009; Creswell, 2014).

2.2.Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın veri toplama süreci iki temel veri kaynağına dayanmıştır: Birincisi, Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" adlı eseri ve bu eserdeki Osmanlı Dönemi yazılı kaynakları, dini ve ahlaki eğitimle ilgili metinlerdir. Bu eserin orijinal dili Osmanlı Türkçesidir. Günümüz Türkiye Türkçesine Dergâh Yayınları tarafından 2013 yılında çevrilmiş ve analiz için bu nüsha kullanılmıştır. Bir diğer veri kaynağı da Günümüz Türkiye'sindeki sorumluluk değeri ve eğitimi uygulamalarını ele alan güncel literatürle birlikte, MEB tarafından yayınlanan 2024 Türkiye yüzyılı maarif modeli erdem-değer-eylem çerçevesi kullanılmıştır (MEB, 2024; Yener, 2015; Baydar, 2009; Tepecik, 2008).

Veri toplama sürecinde, Ahmet Mithat Efendi'nin eseri kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve eserde ebeveynlerin çocukların sorumluluklarıyla ilgili bilgiler seçilmiş konuya uygun olmayan içerikler kapsam dışı bırakılmış ve analize dâhil edilmemiştir. Bu eser, 19. yüzyıl Osmanlı toplumundaki aile yapısı, çocuk eğitimi ve sorumluluk bilinci hakkında yararlı bilgilere sahip olduğu için incelemeye değerli görülmüştür.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri birlikte kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin belirli temalar ve kategoriler çerçevesinde özetlenip yorumlanmasına olanak tanımaktadır (Miles & Huberman, 1994). Bu süreçte, betimleyici ifadeler ve alıntılama stratejisi kullanılmıştır. Bu yöntemler, mevcut içerik

analizi verilerini destekleyerek çalışmanın inandırıcılığına katkı sağlamaktadır. İçerik analizi aşaması da şu adımlarla gerçekleştirilmiş ve bu verilerden bazı kategoriler ortaya çıkartılmıştır.

Kodlama: Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" adlı eseri Osmanlı dönemindeki sorumluluk eğitimi uygulamaları ve modern Türkiye'deki uygulamalar, sorumluluk bilinci, ebeveyn sorumlulukları, toplumsal değerler ve eğitim politikaları gibi temel kavramsal başlıklar bünyesinde kelimeler ve cümlelerle kodlanmıştır.

Tematik analiz: Elde edilen kodlar, araştırmanın amacı doğrultusunda temalara ayrılmıştır. Örneğin, çocukların sağlığına yönelik sorumluluklar, ebeveynlerin çocuklarına yönelik genel sorumlulukları ve ebeveyn-okul iş birliği sorumlulukları gibi kategoriler, dönemler arası karşılaştırma yapmayı kolaylaştıracak şekilde organize edilmiştir.

Karşılaştırmalı analiz tekniği: Tematik analiz sonucunda elde edilen bulgular, Osmanlı dönemi ve günümüz Türkiye'si bağlamında karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuştur.

2.4. Güvenirlilik ve Geçerlik

Çalışmanın geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak amacıyla birkaç strateji benimsenmiştir. Bunlardan birincisi, hem birincil (Ahmet Mithat Efendi'nin eseri) hem de ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin analiz edilmesi, farklı bakış açıları ve kanıtlar sunarak araştırmanın bulguları desteklenmiştir. Ayrıca bir alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Dönemi ve modern Türkiyedeki sorumluluk eğitimi üzerine uzman akademisyenin görüşleri alınarak, çalışmanın bulguları doğrulanmıştır. Bu teknik, araştırmalarda yararı olduğu için bazı araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Lincoln & Guba, 1985). Ayrıca çalışmanın bulgularını desteklemek mahiyetinde alıntılama stratejisi de kullanılmış ve mevcut veriler desteklenerek çalışmanın inandırıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

2.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma, nitel bir çalışma olduğundan, bulgular yalnızca seçilen kaynakların ve analiz edilen verilerin kapsamı ile sınırlıdır. Osmanlı Dönemi ve günümüz Türkiye'si arasında doğrudan karşılaştırmalar yapılırken, farklı sosyo-kültürel bağlamlar göz önünde bulundurulmuştur. Ancak, tarihsel bağlamın ve sosyo-kültürel dinamiklerin değişkenliği, bulguların genellenebilirliğini kısıtlayabilmektedir.

3. BULGULAR

Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" adlı eserine dayalı olarak Osmanlı Dönemi ve günümüz Türkiye'sinde sorumluluk eğitimi karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiş ve buna bağlı olarak üç ana kategori altında bulgular sunulmuş ve yorumlanmıştır.

3.1. Ebeveynlerin çocukların sağlığı ile ilgili sorumlulukları

Ahmet Mithat Efendi, anne ve babanın çocukların sağlığını koruma konusundaki görevlerinin temel görevler arasında olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı döneminde ebeveynler, çocuklarının bedensel sağlığını korumakla yükümlü oldukları kabul edilmiştir (Ahmet Mithat, 2013). Bu dönemde sağlık hizmetlerinin sınırlı olması nedeniyle, ebeveynlerin sağlık konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmesi gerektiği çıkarımı yapılabilir. Çocuklara iyi bir bakım sunulması, hijyen ve beslenme konularında titizlikle yaklaşılması eserin temel değinilen sorumlulukları arsında olduğu söylenebilir. Bununla ilgili olarak Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde konuyu desteklemek adına şu açıklamaları belirtmekte yarar vardır:

“Şu suret-i tabiiyetinden ibaret bulunan analık mebadi-i tevellüdde, insanların nezdinde dahi böyledir. Hem de nev'-i beşerden olan anaların mevludlarına mukabil ilk vazifeleri müddeti hayvanat-ı saireden olan analık, müddeti kadar kısa da değildir. Yalnız emzirmek müddeti bir ya bir buçuk hafta iki seneye kadar devam eder. Ondan sonrası dahi insan yavruları kendilerini kifayet edemezler. Altında bir ya bir buçuk hatta iki seneye kadar dahi insan yavruları yine kendi kendileriyle daha birçok seneler bir validenin himayesi bulunmaya muhtaçtırlar” (Ahmet Mithat, 2013, s.18-19).

“Anne ve baba, çocuklarını yataklara yatırıp üzerlerine çifte yorgan battaniye falan da örtüyorlar. Ey bu hal çocukları hüsni iksa ve hüsni muhafaza addolunabilir mi? Böyle alışan çocuklar her ne zaman vücutları üzerinde yirmi yirmi beş derece hararet bulamazlarsa üşürler. Hele sekiz on dereceye kadar inen bir soğuk havada duçar olmaları muhakkaktır” (Ahmet Mithat, 2013, s.24).

“Biraz hararetilice güneşte ve biraz rüzgârlı yerde bunlar hakikaten hasta olurlar. Mahfuziyetlerine ne kadar çalışılırsa nispette, cansız, kansız, kuvvetsiz, kalarak metaibi-tabiiye ve mecburiyey-i beşerîyeye tahammül için dahi kabiliyetsiz bulunurlar.”

“Kezalik bir değil birçok zengin babalar gördük ki evladımızı besleyeceğiz diye vakitli vakitsiz, tatlıdan tuzludan çiğden, pişmişten ellerine geçen şeyleri çocukların ağızlarına tıkıştırırsa tıkıştırırsa biçareleri sıksa ediyorlar, Dişleri çürüüyüp dökülüyor. Böyle davranıldığında birçok hastalıklara duçar olmaktadırlar.”

Ahmet Mithat Efendi'nin eserindeki bu açıklamalar genel olarak irdelendiğinde, çocuklar üzerinde anne ve babanın sorumlulukları tanımlanmış ve bunlar içerisinde çocukların sağlığını korumakla ilgili bilgilere de rastlamak mümkündür. Anne ve babanın, çocuklarının sağlığı için dengeli ve yeterli bir beslenme sağlaması gerektiği vurgulanmıştır. Çocukların büyüme ve gelişimleri için gerekli besin maddelerinin yeterli miktarda alabilmesi adına ailenin dikkatli bir beslenme planı yapması önemlidir. Beslenme alışkanlıklarının, çocukların fiziksel ve zihinsel sağlıkları üzerinde doğrudan etkili olacağı ifade edilmiştir. Bu konuda bilgi edinmek ve sağlık personelinin önerilerine de dikkat etmek önemlidir. Ayrıca, çocukların düzenli olarak fiziksel aktivite yapması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla günümüzün ebeveynleri, çocuklarına oyun oynama, spor yapma ve hareket etme fırsatları sunarak, bu etkinliklere yönlendirmeleri gerekmektedir. Fiziksel aktivitenin, çocukların kas gelişimi, genel sağlık durumu ve ruh halleri üzerinde olumlu etkiler yarattığı belirtilmiştir. Ahmet Mithat Efendi'ye

göre, ebeveynlerin sorumlulukları arasında çocukların yeterli ve düzenli uyku almalarını sağlamak da bulunmaktadır. Ona göre, yeterli uyku, çocukların sağlıklı bir şekilde büyüyüp gelişebilmeleri için gerekli bir koşuldur. Anne ve babalar, çocukların uyku düzenine dikkat etmeli ve yeterli süre boyunca uyuduklarından emin olmalıdır. Hatta uykusuzluğun, çocukların zihinsel ve fiziksel sağlıklarını olumsuz etkileyebileceğini belirtmiştir. Ayrıca sağlıklı bir beden için çocukların ruh sağlığına da dikkat etmeleri gerektiğini de ifade etmiştir (Ahmet Mithat, 2013).

Ahmet Mithat Efendi'nin görüşlerine göre aileler, çocuklarının hijyen eğitimi almasını sağlamak için özen göstermeli ve düzenli sağlık kontrollerini ihmal etmemesi gerektiğini açıklamıştır. Çünkü ebeveynlerin aşı takvimine uyulması ve çocukların düzenli hekim kontrollerinin yapılması, sağlık sorunlarının önlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu konular, çocukların sağlığını korumada ve geliştirmede anne ve babaların üstlenmesi gereken, hayati öneme sahip görev ve sorumluluklar arasındadır. Çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini tam olarak tamamlayabilmeleri için "*bedensel ve zihinsel disiplin*" (*riyazet-i bedeniye ve riyazet-i zihniye*) konusunda anne ve babaların sorumluluklarını yerine getirmeleri önemlidir (Ahmet Mithat, 2013, s. 25-57). Günümüzde ise sağlık sorumluluğu, ebeveynlerin yanı sıra kamu sağlığı politikaları ve tıbbi hizmetlerle desteklenmektedir. Çocukların aşılınması, düzenli sağlık kontrolleri ve sağlıklı beslenme gibi konularda modern ebeveynlerin sorumlulukları artmıştır. Ayrıca, sağlık konusunda farkındalık ve bilgiye erişim imkânlarının artması, ebeveynlerin bilinçli kararlar alabilmesini sağlamaktadır. Osmanlı Dönemi ile karşılaştırıldığında, günümüz Türkiye'sinde sağlık sorumlulukları daha kurumsal ve sistematik bir hale gelmiştir. Ahmet Mithat, sorumluluklarını yerine getirmeyen zengin ebeveynlerin "*Yarım tabip*" gibi hareket ederek çocuklarına zarar verebileceğini belirtirken, aslında eğitimsiz kişilerin yanlış bilgi kullanmasının tehlikelerine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, günümüzde de ebeveynlerin çocuk sağlığı ve gelişimi hakkında doğru bilgiye sahip olmalarının önemine dikkat çekilmektedir. Yanlış bilgilerle yapılan uygulamaların, özellikle sağlık ve beslenme konularında geri dönüşü zor önemli sorunlar doğurabileceğinin bilinmesi gerekmektedir.

3.2. Ebeveynlerin çocuklar üzerindeki genel sorumlulukları

Ahmet Mithat Efendi eserinde, Osmanlı Döneminde çocuk yetiştirme ve eğitimi hakkında, özellikle anne ve babanın çocuklarına karşı olan hak ve sorumluluklarına dair önemli bilgiler verilmiştir. Çocuklara karşı anne ve babanın sorumluluklarının, sadece çocukların ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı olmadığı, aynı zamanda onları manevi olarak yetiştirmenin önemini de vurgulayan açıklamaları, eğitimin anne ve babanın en önemli vazifelerinden biri olduğunu savunmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, eserde ebeveynlerin çocukları üzerindeki görevlerinin yalnızca fiziksel bakım ile sınırlı olmadığını ifade etmiş; aynı zamanda çocukların manevi gelişimlerinin de ebeveynlerin sorumluluğunda olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı toplumunda, çocuklara ahlaki değerlerin kazandırılması, doğru davranış ve alışkanlıkların öğretilmesi adına büyük önem taşımaktadır. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarına örnek olma ve onları topluma faydalı bireyler olarak yetiştirme sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Ahmet Mithat Efendi, eserinde ebeveynlerin çocuklarla ilgili genel sorumluluklarını belirten ilginç ve bir o kadar da yararlı şu bilgilere yer vermiştir:

“Baba, evladı meşime-i madere tevliid eder de ondan sonra onu orada anası terbiye ve itmam eyler. Evlâdın ilk vesile-i tevellüdü olduğu içindir ki babanın evlat üzerinde birçok hakları vardır”

“Eflatun’dan zamanımıza kadar iki bin beş yüz seneden beri tekâmül edegelen “pedagoji” yani “hızanet” yani ilm-i terbiyeyül. etfalın şu “vezaif-i ebeveyn” mebhasına dair verdiği tafsilatın hulasetü'l hulasesına göre peder ve validenin evlat hakkındaki vezaifi ikiiev'e münkasım olur. Birincisi vezaif-i maddiye ve ikincisi vezaif-i maneviyedir. Vezaif-i maddiye evlâdın cismine ve vezaif-i maneviye ruhuna ait hizmetleri camidir. Lakin anaların ve babaların evlat hakkındaki vezaif-i maneviyeleri kudret-i maliyeleriyle değil, kendi terbiye-i fikriyeleriyle mütenasiben ifa olunacaktır ki iste göz önünden asla ayrılmayacak olan hakikat dahi bu hakikattir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 22-23).

“Tosunlar gibi çocuk yetiştiren fakir pederler ile eciş bücüş çocuklar yetiştiren zengin pederler şu “bilgi” nokta-i nazarından mukayese edilecek olursa aralarında büyük bir fark görülür. O zengin pederler fakirlere kıyasen pek çok bilgiç olmak üzere telakki olunurlar. Zira “kurander” ne olduğunu da bilirler “mevadd-ı mugazziye” ne olduğunu da! Hıfz-ı sıhhate dair o kadar tabirler kullanırlar ki sözlerine baksanız kendilerini birer yarım tabip zannedersiniz. Fakat yarı buçuk ilimden Cenab-ı Hakka sığınmalıdır” (Ahmet Mithat, 2013, s. 25).

Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde ebeveynlerin çocuklara yönelik bu sorumlulukları irdelendiğinde, Ahmet Mithat Efendi'ye göre ebeveynlerin çocukları üzerinde hem hakları hem de vazifeleri vardır. Çocukların dünyaya gelmesindeki ilk etken baba olduğu için baba, çocuğu üzerinde pek çok hakka sahip olduğunu beyan etmiştir. Eserde, ebeveynlerin sorumlulukları maddi ve manevi görevler olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar, yazarın kitabında şöyle detaylı bir şekilde açıklanmıştır:

“Baba ve ananın evlat hakkındaki vezaif-i maddiyesi badi-i nazarda pek sade görünürken bu vazifeyi hakkıyla ifa etmek için bilgiye olan ihtiyaç nazar-ı dikkatimizi celbe hakikaten sezadır. Çocuğa bakacağız, değil mi? Bakacağımız çocuğun mahiyet-i uzviye ve ruhiyesini evvel be evvel öğrenmedikten, bilmedikten sonra nasıl bakacağız? Şöyle vehleten “Bir çocuk validesinden yalnız dilsiz doğmakla kalmayıp hem kör, hem sağır doğar. Zevk ve lems hislerinden de mahrum olarak doğar. Bilahare bunları müddet-i tabiyeleri zarfında tedricen iktisab eyler.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 25).

“Bazıları evet bu hakikate zaten vakıf olmuş babalar dahi nevadirden değildir. Ne mutlu o babalara analara ki evladı haklarında vazife-i maddiyelerini bilerek ifa ederler. Ne bahtiyardır o çocuklar ki böyle bir çift ana ve babanın taht-ı himayesinde büyürler. Zira vezaif-i maddiyelerini ona müteferri olan hakayık-ı ilmiye ve dakayık-ı fenniyeyi bilerek ifaya bihakkın muktedir olan ebeveyn vazife-i maneviyelerini dahi böyle bilerek ifa edecekleri cihetle bunların himmet ve himayesiyle vücut âlemine ayak basan çocuklar cismen kavi ve salim olacakları gibi ruhen dahi kavi ve salim olurlar da öyle akşamları ortalık karardıktan sonra tabiat-ı âlem değişmiş ve cihanı birtakım ervah-ı habise istila etmiş gibi şuraya buraya yalnız çıkamamak ve çarşamba karısı ve

gulyabani vesair mütevehhimat korkusundan göz açmamak gibi beliyyelerden masun kalırlar ve binaenaleyh hayatlarının lezzetini bihakkın bulurlar. Evet, ana ve baba vazifelerinin ikinci kısmı da vezaiif-i maneviyeydi, değil mi? Vezaiif-i maneviye! Vazifenin bu kısmı hakikatte vezaiif-i maddiyeye asla kıyas kabul edemeyecek kadar büyük ve mühimdir” (Ahmet Mithat, 2013, s. 27).

Ahmet Mithat Efendi'nin vermiş olduğu bu bilgiler genel itibariyle değerlendirildiğinde, ebeveynlerin çocukları üzerindeki sorumluluklarından biri de maddi görevlerle ilgili sorumluluklarıdır. Ona göre bu durum, ebeveynlerin çocuklarına sağladıkları fiziki ve maddi destekleri ifade etmektedir. Bu durum, çocuğun temel yaşam ihtiyaçlarının karşılanması, sağlığının korunması ve bedensel gelişiminin desteklenmesi gibi unsurları kapsamaktadır. Bu bağlamda, çocuğun fiziksel gelişiminin ve sağlığının korunması, ebeveynlerin en temel sorumluluklarından biri olarak görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin bu konudaki ifadesi, dönemin sağlık bilgisi eksikliği ile ilgili eleştirisi olarak görülebilir. Ayrıca maddi zenginlik ve bilgi düzeyi arasında bir fark olduğunu vurgulayan yazar, yarım yamalak bilgiyle yapılan uygulamaların zarar getirebileceğini belirtmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin ebeveynlerin sorumluluklarına yönelik bir başka tespiti de ebeveynlerin çocuklarına yönelik manevi sorumluluklarıdır. Ebeveynlerin çocuklarının ahlaki, sosyal ve zihinsel gelişimine katkıda bulunmalarının önemli olduğunu belirtmesi modern eğitim yaklaşımlarına uygun bir açıklamadır. Burada, ebeveynlerin çocuklarına sadece maddi imkânlar sunmakla kalmayıp, onların karakter gelişimini destekleyecek şekilde davranmaları gerektiği yorumu yapılabilir. Ahmet Mithat Efendi, ebeveynlerin manevi görevlerini yerine getirirken mali güçlerine değil, fikri olgunluklarına ve ahlaki eğitimlerine dayanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşım, aile içindeki terbiye sürecinin ekonomik imkânlardan çok, bilgi, görgü ve ahlaki değerlerle şekillendiği görüşünü ortaya koymaktadır. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere ebeveynlerin çocuk üzerindeki hak ve görevleri, karşılıklı bir ilişki ve sorumluluk çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, günümüz eğitim bilimlerinde pozitif ebeveynlik ve demokratik aile yapısı kavramları ile örtüşmektedir. Ahmet Mithat Efendi, ebeveynlerin sadece otorite figürü olmadığını, aynı zamanda çocuğun rehberleri olduklarını belirtmiştir. Bu rehberlik, çocuğun özgüven geliştirmesine ve topluma sağlıklı bir birey olarak katılmasına yardımcı olduğu, günümüz modern eğitim yaklaşımlarının da kabul ettiği bir durumdur. Eserinde konuyla ilgili olarak şu açıklamalara yer vermiştir:

“Vazife yalnız valideye münhasır olmakla kalmaz, yani çocuğa bakmak şer'an validelere tayin olmuş bir vazifedir. Erkek çocuklar yedi ve kız çocuklar dek gelinceye kadar terbiyeleri validelere tahsis buyurulmuş ve peder yekdiğerinden müfarekat etseler evladın hızaneti valideye tevdi olunup peder buna muhalefet edemez ancak yedi ve kız evladı dahi dokuz sene valide kaldıktan sonra kendi taht-ı terbiyesine almak hakkı olur. Bu böyledir ama valide kendisi ne kadar talim ve terbiye görmüşse evladına dahi ancak o kadarını öğretebilir. Pedagoglardan yani terbiye-i etfal hikmetini arayan müdekkiklerden dahi bu hakikati nazar-ı dikkate alarak "İyi evlat yetiştirmek için iyi valideler yetiştirmelidir" demişler. Ama iyi valide olacak mahlûklar dahi o surette yetiştirilmeden evvel yine evlat değil miydiler? (Ahmet Mithat, 2013, s. 29).

“Evladın terbiye-i maneviyesine analar kadar hatta nisvanında henüz bu kabiliyet olmayan halk ve familyalarına göre analardan evvel ve onlardan ziyade babalara borçludur.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 31-32).

Ahmet Mithat Efendi'nin bu açıklamaları incelendiğinde, Ahmet Mithat Efendi, çocuk bakımı ve terbiyesini cinsiyete dayalı bir şekilde ele almaktadır. Erkek çocukların yedi yaşına, kız çocukların ise dokuz yaşına kadar anneleri tarafından terbiye edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada, anne figürü, çocukların ilk yıllarındaki eğitim ve bakımının başlıca sorumlusu olarak görülmektedir. Ancak bu görev, yalnızca fiziksel bakım değil, aynı zamanda çocuğun ilk ahlaki ve manevi eğitimini de içermektedir. Ahmet Mithat, annenin eğitim seviyesinin, çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini vurgulayarak, *“iyi evlat yetiştirmek için iyi valideler yetiştirilmelidir”* ifadesini kullanır (Ahmet Mithat, 2013). Bu yaklaşım, annenin eğitim düzeyi ile pedagojik bilgi birikiminin çocuğun eğitimi üzerindeki doğrudan etkisini vurgulayan önemli bir bulgudur. Modern pedagojik yaklaşımlar ve eğitim bilimleri literatüründe, ebeveynlerin bilgi ve eğitim düzeyinin, çocukların bilişsel, sosyal ve akademik gelişimleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığı kanıtlanmıştır (Baumrind, 1991; Neslitürk, 2013). Ebeveynlerin eğitim seviyesi, çocukların öğrenme ortamını, sorumluluk bilincinin gelişimini, problem çözme becerilerini ve sosyal yetkinliklerini etkileyen önemli bir faktördür. Baba ve annenin çocuklar üzerindeki hak ve sorumlulukları paralel olmakla birlikte, her biri farklı niteliklere sahiptir. Özellikle annenin çocuk üzerindeki etkisi, biyolojik olarak çocukla olan bağından dolayı daha yoğun ve doğrudan hissedilir. Ancak babaların, çocukların eğitimi ve maddi ihtiyaçlarını karşılama noktasındaki sorumlulukları da büyük bir önem taşımaktadır. Her iki ebeveynin de çocuklarına karşı sadece birer bakıcı değil, aynı zamanda ruhsal ve kültürel rehberler olması gerektiği söylenebilir. Ahmet Mithat'ın bu konuda yaptığı açıklamalar, günümüz eğitim sistemlerinde ebeveyn eğitimi ve aile destek programlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hatta günümüzde anne ve babanın çocuklar üzerindeki sorumluluklarının değiştiği görülmektedir. Özellikle ebeveynler çocuklarının dijital dünyada güvenli bir şekilde var olmasını sağlama ve medya okuryazarlığı geliştirme gibi yeni sorumluluklar üstlenmiştir. Bu değişim, modern yaşamın ve teknolojik gelişmelerin getirdiği önemli farklılıklar arasındadır (MEB, 2024).

3.3. Ebeveynler ve okulların çocuklar ile ilgili ortak sorumlulukları

Ahmet Mithat Efendi'nin eserindeki bilgilere göre eğitim sürecinin sadece ebeveynler tarafından değil, aynı zamanda öğretmenler ve diğer eğitimciler tarafından da üstlenildiği belirtilmiştir (Ahmet Mithat, 2013). Osmanlı döneminde, çocukların eğitimi daha çok aile içi bir sorumluluk olarak kabul edilmekle birlikte, medrese ve özel hocaların da eğitim sürecine katkı sağladığı bilinmektedir. Bu dönemde öğretmenler, çocuğun dini ve ahlaki eğitiminde önemli bir rol oynamış, ebeveynlerle iş birliği içinde çalışmışlardır.

“Babaların anaların çocuklarına karşı olan vezaif-i maneviyelerini ifa emrinde mektepler anaların babaların vekilleridirler. Bu nokta-i nazardan mektepler ve bahusus leyli mektepler bir aile-i maneviye hükmünü alırlar ki müdürler, muallimler, mubaşşirler, falanlar o ailelerin babaları, anaları ve lalaları falanları hükmü alıp

şakirdan dahi bunların çocukları, mahdumları olmak suretini alırlar” (Ahmet Mithat, 2013, s. 37).

“O yaşa kadar çocuklarımıza acaba ne öğretebileceğiz? Birçok erbab-1 tecrübenin hükümlerine göre çocuk ancak sekiz yaşını itmam ettikten sonra mini mini bir şakird olmak istidadını itmam edebilecektir. Ya o yaşa kadar familyamız nezdinde hifz olunacak çocuklara neler öğretebiliriz? Şu sözlerimiz içinde henüz dört buçuk yaşındaki çocuğa neler öğretebileceğimiz suali ihtimal ki nazar-1 istigrabınızı celp etmiştir. Vakia bir çocuk anadan doğduktan sonra iki yaşını itmam etmeksizin havass-1 bâtinesi şöyle dursun havass-1 hams-i zahiresi bile bihakkın kesb-i kuvvetle, tekemmül ve tetemmüm edemeyeceği pek çok tecarib-i maddiye ile sabit olmuşsa da şu müddet zarfında bile çocuklar pedagoji ahkâmi dâhilinde terbiye edilirlerse öyle bir surette hazırlanmış olurlar ki üçüncü yaşı içinde birçok şeyler öğrenebilecekleri gibi dördüncü yaşı içinde öğrenecekleri şeyler ciddiyetlerini dahi epeyce artırmış olurlar. Bahsimiz dört buçuk yaşındaki bir çocuğa mahsus ve münhasır kalsın da o yaştaki bir çocuğun neler öğrenebileceğini şöylece sathiyen olsun bir düşünelim. Hem bizim talim etmekte olduğumuz ile değil asıl kendi sa'y ve gayretinin semeresiyle dört buçuk yaşındaki bir çocuğun neler öğrenebilmekte bulunduğunu nazar-1 hikmette bir icmal edelim.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 41-42).

Ahmet Mithat Efendi'nin bu görüşleri değerlendirildiğinde, okulları ebeveynlerin yerine geçen kurumlar olarak tanımladığı ve okulun, bir "*manevi aile*" gibi işlev gördüğünü anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, günümüzde de devam eden okul-aile iş birliği kapsamında uygulanan bir eğitim paradigmasının temellerinden biridir (MEB, 2024). Okullar, çocukların ebeveynlerinden edindikleri eğitim ve terbiyeyi tamamlayan kurumlardır. Okullar, ailede başlayan eğitimi daha sistematik bir hale getirerek çocuğun daha geniş bir bilgiyle tanışmasını sağlamaktadır. Çocukların ilk öğretmenleri olarak ebeveynler, temel ahlaki değerleri ve davranış kurallarını öğretmeye çalışır. Ahmet Mithat Efendi'nin ifadeleriyle, "*manevi vazifeler*", ebeveynlerin çocuğa sunduğu ahlaki ve duygusal rehberlik olarak tanımlanabilir (Ahmet Mithat, 2013). Bu bağlamda ebeveynler ve okullar, bir tamamlayıcı sistem olarak kabul edilebilir. Ancak okullar, ebeveynlerin yerini almaktan ziyade, onların öğrettiklerini pekiştiren ve geliştiren bir konumdadır. Bu nedenle, her iki tarafın da çocukların eğitiminde birbirine bağımlı ve destekleyici olduğu bir sistem söz konusudur. Ahmet Mithat Efendi, çocukların erken yaşlardan itibaren pedagojik ilkeler doğrultusunda eğitilmesinin önemini vurgulamaktadır. Günümüzde bu yaklaşım, okul öncesi eğitim olarak adlandırılmakta ve hem ebeveynlerin hem de okulların ortak sorumluluğu olarak kabul edilmektedir (MEB, 2024).

Ahmet Mithat Efendi, çocuğun kendi çabası ve merakının, topluma katılımı ve sorumluluklarını yerine getirmesinde belirleyici bir rol oynadığını ifade etmiştir. Ancak, bu merakın doğru bir şekilde yönlendirilmesi ve desteklenmesi, hem ebeveynlerin hem de eğitim kurumlarının sorumluluğunda olup, günümüz modern eğitim yaklaşımlarında da kabul edilmektedir. Ebeveynler ve okullar, çocukların hem akademik hem de ahlaki açıdan en iyi şekilde yetiştirilmeleri için ortak değerler benimsemelidir. Ahmet Mithat'ın ifade ettiği gibi okullar bir "*manevi aile*" olarak hareket ettiğinde, çocuğun hem duygusal hem de bilişsel ihtiyaçları rahatlıkla karşılanabilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Ahmet Mithat Efendi'nin

düşünceleri, modern eğitim yaklaşımlarının temelini oluşturan ebeveyn-okul iş birliği ile erken çocukluk eğitiminden itibaren çocukların sorumluluklarını geliştirmek ve çocuğun bireysel gelişiminin desteklenmesi gibi prensiplerle örtüşmektedir. Bu bağlamda, Ahmet Mithat Efendi'nin dönemin eğitim, aile ve çocukların sorumluluklarına dair görüşleri, o dönemin pedagojik yaklaşımlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrıca, bu görüşler günümüz eğitim felsefesine ışık tutmakta ve eğitimciler için değerli bilgiler sunmaktadır.

Modern eğitim sisteminde öğretmenlerin öğrencilerine karşı birçok sorumluluğu bulunmaktadır. Osmanlı dönemine kıyasla, günümüzde eğitim sorumlulukları daha profesyonel bir yapıya dönüşmüş ve daha sistematik bir şekilde organize edilmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde dile getirilen ebeveyn sorumlulukları, Osmanlı dönemi toplum yapısının ve kültürel değerlerinin bir yansıması olarak görülebilir. Bu dönemde ebeveynlerin görevleri daha çok çocuğun hayatta kalması ve temel ahlaki eğitimin sağlanması üzerine odaklanmıştır. Ayrıca, günümüzde ebeveyn sorumluluklarının hukuki boyutları da daha belirgin hale gelmiştir. Çocuk hakları sözleşmeleri ve ulusal yasalar, ebeveynlerin çocuklarına yönelik yükümlülüklerini açıkça tanımlamaktadır. Osmanlı döneminde bu tür modern yasal düzenlemelerden ziyade, toplumsal normlar ve dini kurallar, ebeveyn davranışlarını şekillendirmiştir. Sonuç olarak geçmişte olduğu gibi günümüzde de ebeveynler ve okullar, çocuğun eğitim sürecinde tamamlayıcı roller üstlenmektedir.

3.3.1. Sorumluluk kapsamında yer alan değerler

Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" adlı eserinde, çocukların ahlak ve karakter gelişimine yönelik çeşitli değerlere yer verildiği gözlemlenmektedir. Özellikle sorumluluk gibi bir değeri ele alırken, bu yaklaşımın günümüz modern eğitim sisteminde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan öğretim programlarında yer alan erdem, değer ve eylem bileşenleriyle (MEB, 2024) benzer yanları bulunmaktadır. Ahmet Mithat Efendi'nin sorumluluk eğitimi kapsamında kabul edilecek pek çok değere vurgu yaptığı görülmektedir. Bunların neler olduğu Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Değerler

Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde yer alan değerler	MEB Türkiye yüzyılı maarif modeli erdem-değer-eylem çerçevesi	Açıklama
Terbiyeli olmak	-	Çocuklara iyi ahlak, dürüstlük ve toplum kurallarına uyum gibi değerlerin öğretilmesi.
Aile Örnek olmak	✓	Anne ve babaların davranışları, çocuklara olumlu rol model olma işlevi görmektedir.
Sevgi ve Şefkat	✓	Çocukların duygusal gelişimlerini desteklemek için koşulsuz sevgi ve şefkat göstermek.
Sabır	✓	Çocuk yetiştirme sürecinde karşılaşılan zorluklara karşı sabırlı ve anlayışlı olmak.
Güç	-	Çocukların öğrenirken zorlukların üstesinden gelmesi
Fedakârlık	✓	Çocukların ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından önde tutmak.
Adalet	✓	Çocuklar arasında ayırım yapmadan adil davranmak.
Özgüven	✓	Çocukların kendine güvenen bireyler olarak yetişmelerine destek olmak.

Bağımsızlık	✓	Çocukların kendi kararlarını alabilen ve sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olmak.
Sağlıklı olmak	✓	Çocukların bedensel ve ruhsal sağlıklarının korunması ve geliştirilmesi.
Temizlik	✓	Çocukların temizlik alışkanlıkları kazanması ve temiz bir ortamda yetişmesi.
Refah	-	Çocukların toplumun sunduğu imkânlardan yararlanarak refah içinde yaşaması.
Dostluk	✓	Toplumsal ilişkilerde dostluklar kurmak
Zevk	-	Çocuğun yaşamından hoşlanması ve tat alması
Dürüstlük ve Doğruluk	✓	Çocukların doğru ve dürüst karakterli bireyler olarak yetişmesi
Muktedir	-	Çocukların zaman içinde bir şeyi yapma becerisi kazanması ve olgunlaşması.

Tablo 1’de bulunan veriler incelendiğinde, Ahmet Mithat Efendi’nin eserinde anne ve babaların, çocuklara davranışlarıyla örnek olmaları gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ahmet Mithat Efendi (2013), ebeveynlerin çocuklarına rol model olabilmek için olumlu davranışlar sergilemeleri gerektiğini eserinde vurgulamaktadır. MEB müfredatında "örnek olma" davranışı, erdemli bir eğitimin temeli olarak görülmektedir. Çocukların sağlıklı bir duygusal gelişim göstermeleri için sevgi ve şefkatin olmazsa olmaz olduğu belirtilir. Ahmet Mithat, çocuklar arasında adil davranmanın önemine değinmiştir. MEB çerçevesinde de adalet, bireyler arasında eşit ve hakkaniyetli davranışlar geliştirme hedefi taşımaktadır. Çocukların bağımsız ve özgüven sahibi bireyler olarak yetiştirilmelerinin önemli olduğu söylenebilir. MEB’in erdem-değer-eylem çerçevesi de bu tür bireyler yetiştirme hedefini taşımaktadır. Ahmet Mithat’ın eseri ve MEB’in maarif modeli karşılaştırıldığında, her iki yaklaşım da çocukların ahlaki, duygusal ve sosyal gelişimlerine vurgu yapmaktadır. Sevgi, şefkat, sabır, adalet ve örnek olma gibi ortak değerlere yer verilmektedir. Ahmet Mithat Efendi’nin yaklaşımı, dönemin geleneksel toplumsal yapısına odaklanırken, MEB çerçevesi ise modern eğitim yaklaşımları doğrultusunda, erdemli, ahlaklı ve karakterli bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde vurgulanan değerler, günümüzde de geçerliliğini koruyan ulusal değerlerdir. MEB Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne göre erdem-değer-eylem çerçevesindeki sorumluluk değeri, bireyin kendisine ve çevresine karşı görevlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirmesini; duygularının, düşüncelerinin ve eylemlerinin sonuçlarını kabul etmesini ifade etmektedir (MEB, 2024, s. 16). Bu açıklama, Ahmet Mithat Efendi'nin eserindeki anne ve babanın çocukları üzerindeki hak ve görevleri hakkındaki görüşleriyle doğrudan paralellik göstermektedir.

3.3.2. Ebeveynlerin sorumluluk sahibi çocuklar yetiştirmedeki önemi

Ebeveynlerin sorumluluk sahibi çocuk yetiştirmedeki rolü, bireylerin toplumda aktif ve uyumlu bireyler olarak yer almaları için hayati bir öneme sahiptir. Eğitim sisteminin en temel amaçlarından biri olan iyi bir insan ve iyi bir vatandaş yetiştirme sorumluluğu, yalnızca okullara değil, aileye de büyük görevler yüklemektedir. Aile, bireyin değerleri öğrenmesi ve bu değerleri davranışlarına yansıtması sürecinde okul ile iş birliği içinde temel bir rol üstlenir. Toplumun temel yapı taşı olan ailede yaşatılan değerler, çocuğun sosyal hayatta da değer temelli hareket etmesini sağlamak ve böylece birey, topluma katkı sağlayan sorumlu birer bireyler hâline

gelmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2023). Ebeveynlerin çocuklarına sorumluluk, saygı, dürüstlük ve vatanseverlik gibi kök değerleri kazandırma çabaları, çocukların bu değerleri okuldaki ve sosyal hayattaki davranışlarına da yansıtmaktadır. Aile ortamında sağlanan güçlü bir değer eğitimi, çocuğun okulda daha mutlu, güvenli ve başarılı bir birey olarak gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, eserinde ebeveynlerin eğitimi ve bilgili olmasının, çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirebilmeleri için son derece önemli ve faydalı olduğunu vurgulamaktadır (Ahmet Mithat, 2013). Dolayısıyla çocukların yetiştirilmesinde anne babanın rolünü belirgin bir şekilde vurgulamıştır. Bu önemin temelinde, ebeveynlerin hem çocuğun dünyaya gelişine vesile olmaları hem de çocuğun gelişimini şekillendiren temel etkenler olmaları yatmaktadır. Bu bağlamda ebeveynlerin bu rolünü yerine getirirken hem maddi hem de manevi sorumlulukları yer almaktadır. Bununla ilgili olarak Ahmet Mithat Efendi, eserinde çok ilginç ve bir o kadar da düşündürücü bir örnek vermektedir. Ona göre “geçmişte bazı toplumlarda çocukların besleyememe korkusuyla veya kız çocuklarına biçilen düşük değer nedeniyle öldürüldüğüne” dikkat çekmiştir (Ahmet Mithat, 2013). Ancak medeniyetin ilerlemesiyle birlikte, babaların bu türden hakları ellerinden alınmış ve çocukların korunması için hükümetlere velayet hakkı verilmiştir. Bu durum, çocuğun yaşam hakkının ve refahının güvence altına alınması açısından önemli bir gelişmedir.

Günümüzde kabul edilen "*örnek rol ve modeller yoluyla öğrenme yaklaşımı*", çocukların ebeveynlerini rol model olarak öğrenmelerine ve davranışlarını taklit etmelerine dayanır. Bu nedenle, ebeveynlerin kendi davranışlarına dikkat etmeleri ve çocuklarına iyi örnek olmaları önemlidir. Ahmet Mithat Efendi, döneminde zengin ailelerde ebeveynlerin çocuklarına aşırı düşkünlük gösterip onları zorluklardan korumaya çalışmalarının, çocukların bağımsız ve özgür gelişimini olumsuz etkilediğine dikkat çekmektedir (Ahmet Mithat, 2013). Bu açıdan olaya bakıldığında ebeveynlerin çocuklarla iletişim kurma becerileri de çocukların sorumluluk sahibi bireyler olmasında etkilidir. Çocuklarla düzenli ve sağlıklı bir iletişim kurmanın, çocukların duygularını anlamalarına ve ifade etmelerine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla çocukların meraklarını gidermek, sorularını cevaplamak ve onlarla kaliteli zaman geçirmek, sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisi için olmazsa olmazdır. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarının eğitimi için gerekli imkânları sağlamaları ve öğretmenlerle işbirliği içinde olmaları beklenir (MEB, 2023).

Sonuç olarak küreselleşmenin getirdiği bazı olumsuz etkiler arasında, milli ve manevi değerlerin erozyona uğradığı söylenebilir. Ancak ebeveynlerin milli değerlere sahip çıkması ve çocuklarına bu değerleri aktarması, toplumsal huzur ve güvenin sağlanmasında etkili bir öneme sahiptir. Değerler eğitimi çerçevesinde belirlenen adalet, sabır, sevgi ve sorumluluk gibi kök değerler, aile içerisinde yaşatıldığında çocukların daha bilinçli, empati kurabilen ve toplumun refahına katkıda bulunabilen bireyler olmasını sağlayabilir (MEB, 2023).

3.3.3. Ahmet Mithat Efendi'ye Göre Avrupa eğitim sisteminde ebeveynlerin sorumluluğu

Ahmet Mithat Efendi, "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezai fi*" adlı eserinde, Avrupa eğitim sistemindeki ebeveyn sorumluluklarını Osmanlı sistemiyle karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmalardan, Avrupa'daki aile yapısı ve çocuk yetiştirme anlayışı hakkında bazı çıkarımlar yapmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'da çocuk eğitiminin önemine ve bu

konudaki bilinç seviyesinin Osmanlı toplumuna göre daha ileri olduğuna dair çıkarımlarda bulunmaktadır. Özellikle okul öncesi eğitim kurumlarının yaygınlığı ve ebeveynlerin çocuklarını bu kurumlara gönderme konusundaki istekliliği, Avrupa'da aile bağının ve geleneksel terbiyenin farklı bir şekilde konumlandığını düşündürmektedir. Avrupa'da "*Ekol maternelle*" yani "*Validilik mektepleri*" olarak adlandırılan okul öncesi eğitim kurumlarından bahsediliyor. Bu kurumlarda, çocuklara okuma yazma öğretilmiyor, bunun yerine çocukların dünyayı keşfetmelerine ve sosyalleşmelerine imkân sağlayan etkinlikler düzenleniyor. Resim, müzik, oyun ve doğa gezileri gibi aktiviteler aracılığıyla çocuklara bilgi ve beceri kazandırılmaktadır. Avrupa'daki bu yaklaşım, çocukların erken yaşlardan itibaren sosyalleşmelerine ve farklı deneyimler kazanmalarına önem verildiğini gösteriyor. Bu durum, çocukların aile bağlarından kopması anlamına gelmektedir. Ancak ailenin rolünün, çocuğun gelişimini sadece aile içinde sınırlandırmak yerine, onu daha geniş bir dünyaya hazırlamak şeklinde algılandığını gösteriyor olabilir.

"Onlar âdeta söyledikleri kadar ve hatta söylediklerinden bile daha sade yazarlar. Mesela bizim "olup", "olarak" ve "olduğundan" gibi tabirlerimizin mukabili olan ve cümleleri ulam ulam uzatmakta. Bizimkiler kadar tesirat-ı seyiyie gösteren "partisip present" ve "partisip passe"leri bilküllüye terk ederek bütün bütün sade yazarlar da çocuklar bunu da tefehhüm edemediklerinden her mebhasa "temrin" suretinde birçok sualler tertibine mecbur olurlar. Bu sualler muallimler tarafından sorulacak ve şakirdler tarafından suallerin cevapları verilecek ve cevaplarda eksiklik tabii olacağından muallimler o noksanları ikmal için tafsilat ve izahata girişecekler. Bu suretle yine bir muhavere ve musahabe hasıl oldu. Kitabın haricine çıkıldı. Çocuk yine kitapta okuduğunu anlamış olmadı. Maksudu muallimin ağzından aldı. Bu güçlük yalnız talim-i etfale de mahsus değildir. Büyük talebenin taliminde de hal böyledir. "Öğretmek" denilen şey kitabın faziletinden olsaydı muallimlere ne lüzum kalırdı? " (Ahmet Mithat, 2013, s. 48).

"Çocuklara kıraat ve kitabet tahsil ettirmeden evvel resimlerden modellerden falanlardan her şeyi öğretmek demek çocukları her haneye, her âleme sokup oralarda görülebilecek şeyleri göstermiş ve belletmiş olmak demektir. İptidadan terbiyesine bu yoldan girişilmiş olan çocuk artık nereye gitmiş ve hangi âleme girmiş olsa kendisi o yerin yabancısı bulamaz ki orada gördüğüm eşya üzerinde duçar-ı hayret olsun" (Ahmet Mithat, 2013, s. 53).

"Avrupa'da fukara sınıfı değil a şehirli ahalisinden olur olmaz orta halli ahali bile çocuklarını kendi hanelerinde iâşe edemez, yaşlardaki çocukların muhtaç oldukları bakıntı bu iş sahiplenirler. Kadın, erkek herkes için çalışmak mecburiyeti vardır. Küçük işlerinden men eder. Derûn-ı hanede artık işe yaramayacak bir ihtiyar peder, amca, dayı, hala, teyze gibi bir kimse varsa çocuklar onlara tevdi olunarak işçiler işlerine gidebilirler ama böyle çocuk muhafazasına salih kimseleri yoksa memedeki çocukları bile bari sabahları bırakıp akşamları almak için suret-i mahsusa da müesses melce'ler vardır. Bunların leylileri dahi bulunup ücret-i cüz iyelerine tahammül edebilenler geceleri dahi çocuklarını oralarda bırakırlar. Hoş, Avrupa'da kibar sınıfı bile daima çocuklarını kendi hanelerinde büyütmezler. Köylü süt validelere tevdi ederler. Sütten

kesilmiş olan çocukların her çağına göre "pansiyon"lar vardır. Bunlar Avrupa'da ihtiyaç-ı medeniye cümlesine girmişlerdir. Bizdeyse bu ihtiyaç henüz kendini göstermemiş olduğundan bu yoldaki mektepler yapılmış dahi olsalar ciğerparelerini bunlara tevdiye şefkatli validelerden binde birisi rıza gösteremez. Bizdeki valideler henüz çocuklarını gözleri önünden ayıramazlar. Öyle beş altı yaşlarında yavrucukları değil a, daha büyüklerini de kolay kolay gözleri önünden ayıramazlar. İkmal-i tahsil için Avrupa mekteplerine gönderilmeleri lazım gelen kocaman delikanlı şakirdan birçoklarını mahza validelerin şefkatleri bu nimetten mahrum bırakır ki bunlardan birisi dahi bu muharrir-i fakirdir. Rüştüye şahadetnamesini istihsal ettikten sonra ikmal-i tahsil için beni Avrupa'ya göndereceklerdi de validem oğlunu gözleri önünden ayırmaya rıza edilemediği için gönderemediler. Bundan dolayı o biçareleri hiç olmazsa mazur görmelidir.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 55).

Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'daki ailelerin eğitim sistemindeki rolünü, Osmanlı toplumu ile karşılaştırarak incelemiştir. Avrupa'da aileler, çocukların erken yaşta eğitim sürecine dâhil edilmesine ve ihtiyaçlarına göre farklı eğitim kurumlarına yönlendirilmesine büyük önem verir. Çocukların eğitimi, yalnızca okuma yazma ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda resim ve modelleme gibi etkinliklerle farklı beceriler kazandırılmasına yönelik bir yaklaşım benimsenir. Bu sayede çocuklar, farklı çevrelerle tanışarak yeni ortamlarda yabancılık çekmezler (Ahmet Mithat, 2013, s. 55). Bu yaklaşım, günümüzde de çocukların sosyal ve bilişsel gelişimlerinin desteklenmesine yönelik bilgilerle örtüşmektedir (MEB, 2024). Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupa toplumuna dair görüşlerine göre, Avrupa'da şehirli ve orta halli aileler dahi ekonomik zorunluluklar nedeniyle çocuklarına evde bakamayabilmektedir. Çalışma zorunluluğu, ailelerin çocuklarına bakacak bir yetişkin bulma ihtiyacını doğurmuştur. Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'da çocukların eğitim ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla "*pansiyonlar*" ve "*gündüz bakım evleri*" gibi kurumların yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir (Ahmet Mithat, 2013, s. 55). Bu durum, Ahmet Mithat Efendi'nin ifadesiyle, "*ihtiyaç-ı medeniye*" yani modern yaşamın gereklilikleri arasında yer almaktadır. Ailelerin, çocuklarını bu tür kurumlara teslim etmeleri, bireysel sorumluluklarının eğitim kurumlarıyla paylaşıldığını göstermektedir. Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'ya kıyasla Osmanlı toplumunda ailelerin çocuklarına olan bağlılığının ve koruyuculuğunun çok daha güçlü olduğunu belirtmiştir. Osmanlı aileleri, çocuklarını gözlerinin önünden ayırmak istemezler. Bu durum, Osmanlı toplumunda ailenin çocuk üzerindeki kontrol ve koruyuculuk algısının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

3.3.4. Ahmet Mithat Efendi'nin görüşleri ve günümüz Türkiye'sinde sorumluluk eğitimi (2024 Türkiye yüzyılı maarif modeli erdem-değer-eylem bileşenleri) arasındaki benzerlikler ve farklılıklar

Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" adlı eserinde Osmanlı döneminde ebeveynlerin çocuk yetiştirmedeki rolü ve sorumlulukları dikkatli bir şekilde ele alınmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde Osmanlı dönemindeki ebeveynlerin ve okulların ile günümüz Türkiye'sinde MEB öğretim programları çerçevesinde tasarlanan erdem-değer-eylem çerçevesinde bulunan ve çocukların sorumluluklarıyla ilgili yaklaşımları, eğitimi ve uygulamalarında görülen önemli farklılıklar ve benzerlikler tespit edilmiştir. Ahmet

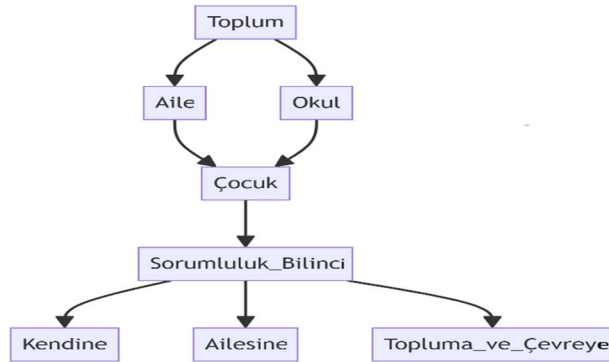
Mithat Efendi'nin eserinde anlaşıldığı üzere Osmanlı döneminde aile, çocuğun eğitiminde ve terbiyesinde temel sorumluluğu üstleniyordu. Ayrıca dini ve ahlaki değerlerin aktarımı büyük önem taşımaktadır. Nihayetinde eğitimde cinsiyet rolleri belirgindi ve kız çocukları daha çok ev içi sorumluluklara hazırlandığı çıkarımı hâkimdir (Ahmet Mithat, 2013). Türkiye'de 2024 yılında güncellenen ve öğretim programlarında bulunan Türkiye Yüzyılı maarif modeli erdem-değer-eylem bileşenlerine göre "sağlıklı bir kişilik yapısı; insanın kişisel anlamda tekâmülü, sosyal açıdan yaşadığı topluma uyumu ve fiziksel çevresiyle etkileşimi ile doğrudan ilişkilidir. Diğer yandan içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesine ve nitelikli toplumsal ilişkiler geliştirmesine kılavuzluk eder. İnsanın sosyal ve fiziksel çevresiyle ilişkilerinde olumlu kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlayan değer; insan, toplum ve çevre açısından gerekli bir yapıda" (MEB, 2024, s. 1) olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bireysel yeteneklerin ve potansiyelin geliştirilmesini hedeflenmekle birlikte fırsat eşitliği, demokratik değerler, eleştirel düşünme becerileri, bilimsel ve teknolojik gelişmelere ayak uyduran, yenilikçi bir eğitim anlayışı benimsendiği görülmektedir. Sorumluluk eğitimi, erdem-değer-eylem çerçevesi kapsamında öğretilmesi hedeflenmiş, sorumluluk, saygı, adalet, dürüstlük, hoşgörü, vatanseverlik gibi evrensel değerler etrafında şekillenmiştir. Özellikle erdemli insan yetiştirmek için "Huzurlu aile ve toplum" ile "Yaşanabilir çevrede huzurlu insan" a ulaşmayı amaçladığı söylenebilir (MEB, 2024, s. 1). Sorumluluk değeri on altıncı sırada kendine yer edinmiş ve Türkiye yüzyılı maarif modelinde erdem-değer-eylem bileşenlerinde sorumluluk, kendine karşı görevleri yerine getirmek, topluma karşı görevlerini yerine getirmek ve görev bilincine sahip olmak şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 2024, s. 1-2). Ahmet Mithat Efendi, ebeveynlerin çocuklarının fiziksel ve zihinsel gelişimini sağlamakla yükümlü olduğunu belirtmiştir (Ahmet Mithat, 2013). Bu görüş, 2024 Türkiye maarif yüzyılı modeli ile örtüşmektedir. Her iki yaklaşım da çocuğun sağlıklı, donanımlı ve topluma faydalı bir birey olarak yetişmesini amaçlamaktadır. Ayrıca ahlaki değerlerin önemini vurgulanmış ve Ahmet Mithat Efendi, dürüstlük, saygı ve merhamet gibi değerlerin çocuklara aşılması gerektiğini görüşlerinden anlaşılmaktadır (Ahmet Mithat, 2013). Benzer şekilde, 2024 Türkiye yüzyılı maarif modelinin erdem-değer-eylem çerçevesinde de erdemli ve ahlaki değerlerin temel alındığı görülmektedir (MEB, 2024). Konuyu anlaşılır kılmak ve daha net bir görünüm sağlamak adına Ahmet Mithat Efendi'nin görüşleri ile 2024 Türkiye yüzyılı maarif modeli, erdem-değer-eylem çerçevesinde bulunan bilgiler karşılaştırılmış ve bu bilgiler doğrultusunda bir sorumluluk diyagram modeli ile sorumluluk zihin haritası ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Ahmet Mithat Efendi'nin görüşleri ve günümüz Türkiye'sinde sorumluluk eğitiminin karşılaştırılması: Benzerlikler ve farklılıklar

Kategoriler	Osmanlı Dönemi (Ahmet Mithat Efendi'nin Görüşleri)	2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli
Eğitimin amacı	Dini ve ahlaki değerler etrafında şekillenen, topluma uyumlu bireyler yetiştirmek	Bireysel yeteneklerin ve potansiyelin geliştirilmesi, eleştirel düşünme becerilerine sahip, topluma katkıda bulunan bireyler yetiştirmek
Sorumluluklar	Çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini sağlamak, ahlaki değerleri aşılacak, toplum içindeki rollerini öğretmek	Çocuğun bireysel gelişimini desteklemek, temel değerleri kazandırmak, eğitim hayatında aktif rol almak, çocuğun ilgi ve yeteneklerini keşfetmesine yardımcı olmak, Kararlarını çevresiyle fikir alışverişi yaparak kendisi almak; Toplumsal yardımlaşma ve dayanışma için düzenlenen etkinliklere katılmak; Toplumsal problemlerin çözümü için öneriler belirtmek;

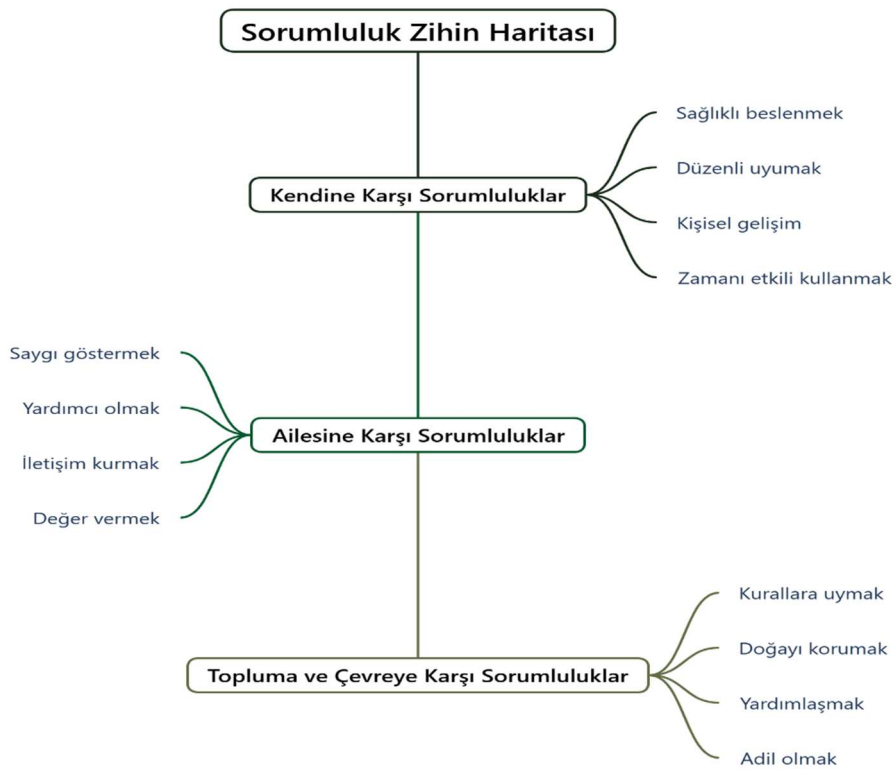
		Görevlerini zamanında ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmek
Okul müfredatı	Dini ve edebi ağırlıklı	Akademik, sosyal, duygusal, erdemli ve ahlaki gelişim destekli
Eğitimde cinsiyet rolleri	Erkek çocuklarına daha fazla eğitim ve toplumsal sorumluluk verilirken, kız çocuklarının eğitimi daha çok ev işleri ve aile hayatına odaklanıyordu.	Tüm çocuklar için fırsat eşitliği sağlamak, cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak
Eğitimin yeri	Ağırlıklı olarak aile içinde, geleneksel yöntemlerle veriliyordu.	Aile ve okul işbirliği içinde, çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla destekleniyor. Huzurlu aile ve toplum ile yaşanabilir çevrede huzurlu insan sloganı temelli; Sistematik, çeşitli materyal ve etkinliklerle destekli
Sorumluluk eğitim yaklaşımı	Dini ve toplumsal normlara dayalı, itaat ve hiyerarşi ön planda	Kendisine, topluma ve çevreye karşı sorumlu hisseden ve görev bilinci temelli bir yaklaşım; Bireysel hak ve özgürlüklerle uyumlu, toplumsal sorunlara çözüm, demokratik değerler ve eleştirel düşünme becerileriyle bütünlük bir yaklaşım hedeflenmekte.
Bilim ve teknoloji	Ahmet Mithat Efendi, dönemin teknolojik imkânlarından ve bilimsel gelişmelerden bahsetse de, eğitim sistemi daha çok geleneksel bilgi aktarımına dayanıyordu.	Toplumsal hayatı düzenleyen kurallara uygun bir şekilde hareket etmek; İnsanların güvenliğini tehlikeye sokacak davranışlardan kaçınmak; Hızla değişen bilim ve teknolojiye uyum sağlamak ve çocukları 21. yüzyıl becerileriyle donatmayı hedeflenmekte

Tablo 2 incelendiğinde, Ahmet Mithat Efendi'nin eserine dayalı olarak Osmanlı dönemindeki ebeveyn ve okul yaklaşımları ile günümüz Türkiye'deki MEB öğretim programlarının erdem-değer-eylem çerçevesi doğrultusunda çocukların sorumluluklarıyla ilgili eğitim ve uygulamalardaki önemli benzerlikler ve farklılıklar ele alınmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda “*eğitimin amacı, sorumluluklar, okul müfredatı, eğitimde cinsiyet rolleri, eğitimin yeri, sorumluluk eğitim yaklaşımı, bilim ve teknoloji*” olmak üzere yedi tema ortaya çıkmıştır. Bu tablodaki bilgiler ışığında ortaya çıkan farklılıklar, zamanla toplumsal yapıdaki değişimler, eğitim yaklaşımı ve anlayışındaki gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin “anne ve babanın çocukların üzerindeki sorumluluklarıyla ilgili görüşleri ve modern Türkiye'nin 2024 Türkiye yüzyılı maarif modelinde bulunan sorumluluk değeri ile ilgili bilgiler temel alınarak bir sorumluluk eğitim yaklaşımı meydana gelmiştir. Bu bir sorumluluk diyagram modeli ile sorumluluk zihin haritasında gösterilmiştir.

Şekil 1. Sorumluluk eğitim modeli diyagramı

Şekil 1’de sunulan veriler doğrultusunda, Ahmet Mithat Efendi’nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezai fi*" eserindeki ebeveynlerin çocuklar üzerindeki sorumluluklarına ilişkin görüşleri ile 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’ndeki sorumluluk temaları birleştirilmiş ve bunun ışığında bir sorumluluk diyagramı tasarlanmıştır. Çünkü diyagram, bilgileri veya bununla ilgili süreçleri görselleştirerek, analiz etmek ve anlamak için kullanılan grafiksel bir gösterim ve tasarım aracıdır. Bunun en önemli özelliği, genellikle karmaşık olan konuları, sistemleri ve konular arasındaki ilişkilerin daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Şekil 1’de kullanılan diyagramda çocukların sorumluluk bilinci kazanmasında toplum, aile ve okul ekseninde olduğu görülmektedir. MEB 2024 Türkiye yüzyılı maarif modelinde erdem-değer-eylem çerçevesinde bulunan sorumluluk değerinin kazandırılmasına yönelik yaklaşımı, bireyin kendisine, topluma, aile ve çevreye yönelik olacak şekilde yapılandırıldığı görülmektedir (MEB, 2024).

Şekil 2. Zihin haritası

Şekil 2’de yer alan zihin haritası, sorumluluk kavramını temel alarak bireyin kendisine, ailesine, topluma ve çevreye karşı olan sorumluluklarını kategorilerle görselleştirmektedir. Bu harita, sorumluluklarımızı net bir şekilde ortaya koyarak, konuyu daha anlaşılır ve sistematik bir şekilde sunmaktadır. Dolayısıyla bu haritadaki bilgiler, Ahmet Mithat Efendi'nin eserindeki fikirler ve MEB'in maarif yüzyılı kapsamında sorumluluk değerine yönelik bilgiler ışığında hazırlanmıştır. Bu modelde, bireyin önce kendisinden başlayarak ailesine, sonra topluma ve çevresine kadar genişleyen bir sorumluluk bilinci geliştirmesini hedeflemektedir. Kendine karşı sorumlulukları içerisinde, sağlıklı beslenmek, düzenli uyumak, kişisel gelişim sağlamak ve zamanı etkili kullanmak gibi eylemler, bireyin kendine saygı göstermesini ve öz bakımını geliştirmeyi ifade etmektedir. Bu sorumluluklar, bireyin hem fiziksel hem de zihinsel sağlığını

korumasına yardımcı olmayı amaçlamıştır. Aileye karşı sorumluluklar, saygı göstermek, yardımcı olmak, etkili iletişim kurmak ve aile üyelerine değer vermek gibi önemli unsurları içermektedir. Bu eylemler, bireyin aile bağlarını güçlendirir ve sağlıklı aile ilişkileri kurmasını sağlamaktadır. Özellikle, toplumda güven ve dayanışmayı sağlaması açısından önemli olduğu söylenebilir. Toplum ve çevre sorumlulukları içerisinde, kurallara uymak, doğayı korumak, yardımlaşmak ve adil olmak gibi değerleri kapsadığı görülmektedir. Bu tür sorumluluklar, bireyin toplumla bağını güçlendirerek sosyal düzenin korunmasına yardımcı olur ve aynı zamanda çevreye karşı duyarlı olmayı da amaçlamaktadır.

Bu zihin haritası, bireyin kendisine, ailesine ve topluma yönelik sorumluluklarını dengeli bir şekilde ele alarak, bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir. Bu süreçte birey, hem kişisel hem de toplumsal ve çevresel bağlamda aldığı kararlarla kendi sorumluluklarını belirler. Bu durum, sorumluluk teorilerinden olan seçim teorisinin öngördüğü düşünceler ve tespitlerle doğrudan ilişkilidir (Sharp, 1981; Safranski, 1997; Ruth, 1994). Ahmet Mithat Efendi'nin "*ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*" eseri, aile içi sorumlulukların önemini vurgularken, MEB'in maarif yüzyılı modeli, bireyin erdemli bir yaşam sürmesi için sorumluluk bilincinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Burada "*erdem*" bireyin karakter özelliklerini temel alır; "*değer*" bu özelliklerin somut davranışlarla ortaya konması ve "*eylem*" ise bu davranışların günlük yaşama yansımaları olarak düşünülebilir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu kısımda araştırmanın bulguları doğrultusunda bazı sonuçlara ulaşılmış ve bunun kapsamında ilgili literatür yardımıyla tartışılarak bazı öneriler sunulmuştur.

Sorumluluk eğitimi, bireylerin kendi davranışlarının sonuçlarına katlanmalarını, başkalarının haklarına saygı duymalarını ve toplumsal normlara uygun davranmalarını kapsayan çok yönlü bir eğitim sürecidir (Lickona, 1991). Bu eğitim, yalnızca fiziksel sorumlulukları değil, aynı zamanda ahlaki ve sosyal sorumlulukları da içermektedir. Bu açıklamalardan hareketle bu çalışmanın sonuçlarına göre Ahmet Mithat Efendi'nin görüşlerinde anlaşıldığı üzere, ebeveynlerin çocuklarına sadece fiziksel bakım sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda onların ahlaki gelişimlerini desteklemek için de sorumluluk taşıdıkları görülmektedir. Bu yaklaşım, modern ebeveynlik öğretilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ahmet Mithat'ın görüşlerinden yola çıkarak, ebeveynlerin sorumlulukları Osmanlı dönemi ve modern Türkiye bağlamında üç ana kategori altında değerlendirilmiştir: "*ebeveynlerin çocukların sağlığına yönelik sorumlulukları, ebeveynlerin çocuklarına yönelik genel sorumlulukları ve ebeveyn-okul iş birliği sorumluluklarıdır*" Ahmet Mithat Efendi, ebeveynlerin en temel görevlerinden birinin çocuk sağlığını korumak olduğunu belirtmiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu döneminde sağlık hizmetlerinin kısıtlı olması nedeniyle ebeveynler, hijyen, beslenme ve fiziksel aktivite gibi temel konularda önemli sorumluluklar üstlenmek durumunda kalmıştır. Özellikle hijyen ve beslenme konusunda yapılan bu tespitler, çocukların hem fiziksel hem de zihinsel gelişimlerini desteklemek adına yararlıdır (Ahmet Mithat, 2013). Ahmet Mithat Efendi, aynı zamanda çocukların sağlıklı bir uyku düzenine sahip olmasının onların genel sağlıkları üzerindeki olumlu etkisini belirtmiştir. Günümüz Türkiye'sinde ebeveynlerin çocuk sağlığı üzerindeki sorumlulukları, modern sağlık hizmetleri

ve kamu sağlığı politikaları ile desteklenmektedir. Çocukların aşı takvimine uygun olarak aşılanması, düzenli doktor kontrollerinin yapılması ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, modern ebeveynliğin vazgeçilmez unsurları arasındadır. Ayrıca, ebeveynlerin sağlık konusunda doğru bilgiye ulaşma imkânlarının artması, bilinçli ve sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi noktasında bazı avantajlar sağlamıştır (Kobak, 2009; Burakhan, 2022).

Ahmet Mithat Efendi, ebeveynlerin çocuklarına karşı manevi sorumluluklarını vurgulamış ve Osmanlı toplumunda ahlaki değerlerin aktarılması ile doğru davranış alışkanlıklarının kazandırılmasının ebeveynlerin temel görevleri arasında olduğunu belirtmiştir. Ahmet Mithat, ebeveynlerin çocuklarına örnek olmaları ve çocukların topluma faydalı bireyler olarak yetiştirilmesinin önemini de vurgulamıştır. Ayrıca, annenin eğitim seviyesinin, çocukların bireysel gelişimi üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Modern Türkiye'de ise pozitif ebeveynlik ve demokratik aile yapısı çerçevesinde ebeveynlerin, çocuklarına rehberlik etme rolü benzer bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Epstein ve Dauber (1991) tarafından yapılan sorumluluk eğitimine ebeveyn katılımını ele alan çalışmada, aile-okul iş birliğinin sorumlu davranışları geliştirmedeki önemi vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin bilgi düzeylerinin çocukların sorumluluklarının gelişimine katkısını vurgulayan Ahmet Mithat'ın görüşleri, günümüzde ebeveyn eğitimi ve aile destek programlarının önemini ortaya koymaktadır. Çünkü bu eğitimlerde uygulanacak sorumluluk eğitimi, dürüstlük, adalet ve saygı gibi temel değerleri aşılamayı amaçlayan karakter eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Cihan, 2014; MEB, 2024; Berkowitz & Bier, 2004).

Günümüzde ebeveynlerin, çocuklarının medya okuryazarlığı ve dijital güvenlik gibi çağın gerektirdiği yeni beceriler konusunda da sorumluluk üstlenmeleri zorunluluk haline gelmiştir. Devlet okullarında verilen eğitim müfredatında bu beceriler çocuklara kazandırılmakta ve bireylerin dijital dünyada bilinçli davranış geliştirmeleri amaçlanmaktadır (Aydın, 2015; MEB, 2024). Bu durum, modern ebeveynlik yaklaşımında sosyal ve teknolojik değişimlere uyum sağlama ihtiyacını ön plana çıkarmış ve ebeveynlerin değişen rol ve sorumluluklarını yeniden tanımlama gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Ahmet Mithat Efendi'ye göre eğitim süreci, yalnızca aile içinde sınırlı kalmamalı, okullar ve eğitimciler tarafından da desteklenmelidir (Ahmet Mithat, 2013). Osmanlı döneminde aileler, çocuklarının temel eğitimini sağlarken medrese ve özel hocalar daha ileri düzeyde eğitim vermekteydi (Ortaylı, 2020). Ahmet Mithat, okulları ebeveynlerin vekilleri olarak tanımlayarak eğitim sürecinde okul-aile iş birliğinin önemine dikkat çekmiştir. Günümüzde ise okul ve aile iş birliği, çocuğun hem akademik başarısını hem de sosyal gelişimini destekleyen önemli bir unsurdur. Özellikle okul öncesi eğitimde ve ilkökul düzeyinde daha sistematik bir şekilde yürütülen bu iş birliği, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yapılandığı öğretim programlarıyla yürütülmektedir. Bu programlar, ebeveynlerin çocuklarının eğitim süreçlerine aktif katılımını desteklerken, çocukların sosyo-duygusal becerilerini geliştirmelerine yönelik bir takım avantajlar sunmaktadır (Çalgı, 2020; MEB, 2023). Osmanlı döneminde ebeveynler, çocukların eğitim, ahlaki gelişim ve sağlık gibi konularında yoğun sorumluluklar üstlenmişlerdir. Örneğin, birçok Doğu toplumunda sorumluluk, genellikle aile ve toplum yükümlülükleri bağlamında şekillenir (Ortaylı, 2020). Ancak günümüzde küreselleşme faaliyetleri eğitim uygulamalarını etkilerken, bu farklı

faktörlerin tanınması ve sorumluluk eğitiminin öğrencilerin kültürel bağlamına uygun hale getirilmesi çabaları ön plandadır (Ishii, 2001; Yuen, 2022). Ayrıca modern Türkiye’de ebeveynlik, daha kurumsal bir destek ağı içinde tanımlanmaya başlanmış ve çocuk sağlığı, eğitim ve dijital güvenlik gibi yeni sorumluluk alanlarıyla yeni küresel faktörlerin etkisiyle tanımı genişlemiştir. Bu noktada, ebeveynlerin bilgiye ulaşabilme ve bilinçli karar alma kapasiteleri okul-aile işbirliğiyle önemli bir avantaj sağlamıştır. Araştırmalar, ebeveyn-okul iş birliğinin çocukların akademik başarısı ve sosyal gelişimi üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Örneğin, Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi'nin verilerine göre (National Center for Education Statistics, 2020), aile katılımının yüksek olduğu eğitim sistemlerinde, çocukların akademik başarılarının daha fazla desteklendiği gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, dijital çağda ebeveynlerin dijital okuryazarlık konusunda bilinçli olması, çocukların dijital güvenliğini sağlama sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir. Son dönemde yapılan araştırmalar, sorumluluk eğitiminin çocukların genel gelişimi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğitim, çocukların olumlu davranışlarını destekleyerek öz düzenlemeyi artırmakta ve sosyal uyumu güçlendirmektedir (Zhang, Shen Choi & Kim, 2023; Grusec & Davidov, 2007).

Sonuç olarak, Ahmet Mithat Efendi’nin ebeveynlerin çocukları üzerindeki sorumluluklarına dair görüş ve düşünceleri, günümüz Türkiye’inde ebeveynlerin çocukları üzerindeki sorumluluk yaklaşımı için yararlı bilgiler sunmakla birlikte temel sorumluluk konularındaki benzerlik ve farklılıklarıyla dikkat çekmektedir. Özellikle ebeveynlerin olumlu tutum ve davranışları, çocuk hakları ve okul-aile iş birliği gibi modern kavramlar, Osmanlı dönemindeki ebeveyn sorumlulukları ile benzerlik göstermektedir. Bu karşılaştırmalı inceleme, Osmanlı Dönemi’nde ebeveynlerin çocuk yetiştirme sorumluluklarına ilişkin temel ilkeler ile modern Türkiye’deki ebeveynlik uygulamaları arasındaki benzerlikler ve farkları belirtmesi açısından dikkate değerdir. Bu açıklamalar ışığında şu önerileri yapmak mümkündür:

Ahmet Mithat Efendi’nin eserinde vurguladığı gibi ebeveynlerin çocuklarının fiziksel, ahlaki ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunabilmeleri için bilinçlendirilmesi önemlidir. Bu doğrultuda, Millî Eğitim Bakanlığı ve yerel yönetimler aracılığıyla bireylerin sorumluluklarını geliştirmek için ebeveyn eğitim programları yaygınlaştırılabilir. Modern Türkiye’de okul-aile iş birliği programları daha da geliştirilerek ebeveynlerin eğitim süreçlerine katılımı artırılabilir. Ahmet Mithat Efendi’nin ahlaki gelişime verdiği önem göz önünde bulundurularak, karakter eğitimi programlarının okul müfredatlarında daha fazla yer alması sağlanabilir. Ahmet Mithat Efendi’nin hijyen ve beslenmeye dair görüşleri doğrultusunda, ebeveynlerin çocukların fiziksel sağlıklarını korumaya yönelik bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Araştırmanın bulguları, erken yaşlardan itibaren sorumluluk eğitiminin önemine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle, okul öncesi eğitim programlarına ahlaki ve sosyal sorumluluk kazandırmaya yönelik içeriklere önem verilmelidir. Eğitim müfredatlarında Osmanlı toplumundaki aile yapısı ve sorumluluk eğitimi örneklerine yer verilerek çocukların farkındalıkları artırılabilir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Mithat Efendi, (2017). *Ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaiifi*. İstanbul. Dergâh Yayınları.
- Alabaş, R. (2014). Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinin eğitim ve tarih anlayışı açısından incelenmesi (1928-1950) (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Aydın, A. (2015). Dijital vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(1), 142-146.
- Aydın, M.Z. (2014). Yeni neslin yetişmesinde ailede ahlak eğitimi. Sözel Bildiri. Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu, Hakkâri.
- Bardakçı, S. (2018). Dijital yaşamda çocuk, “kitabı üzerine bir inceleme”. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(2), 232-242. Erişim adresi: http://dergipark.gov.tr/etku/issue/38335/435503#article_cite
- Baumrind, D. (1991). The Influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Baydar, P. (2009). İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan sorunların değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Çukurova Üniversitesi. Adana.
- Berkowitz, M. W., ve Bier, M. C. (2004). What works in character education: A research-driven guide for educators. The Josephson Institute of Ethics.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Burakhan, B. (2022). Ebeveyn tutum, rol ve davranışlarının ilk çocuk ve diğer çocuklar üzerindeki etkileri. *Eurasian Business & Economics Journal*, 41-56.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *Electronic Turkish Studies*, 9(2).
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. SAGE Publications.
- Çalgı, B. (2020). Babanın ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alması ile annenin duygusal ve fiziksel istismarı arasındaki ilişki. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 35-51.
- Çaylı, Z. (2019). Bir Osmanlı aydını Ahmet Mithat Efendi ve bazı felsefi görüşleri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 19(2), 884-903.
- Doğan, İ. (2001). Çocuk eğitiminin önemi (Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan), Mehmet Tahir Münif Paşa. *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 65-68.
- Efendi, A. M. (2013). *Peder olmak sanatı*. Çev: Gizem Akyol, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Epstein, J. L., ve Dauber, S. L. (1991). School programs and teacher practices of parent involvement in inner-city elementary and middle schools. *The elementary school journal*, 91(3), 289-305.
- Grusec, J. E., ve Davidov, M. (2007). Socialization in the family: The role of parents. M. H. Bornstein (Ed.), In. *Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent* (2nd ed., pp. 284-328). Lawrence Erlbaum Associates.
- Guba, E. G., ve Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2(163-194), 105.
- Güdek, M. (2012). Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi ve Literatürü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi. Ankara.

- Günindi, Y. (2015). Preschool children's perceptions of the value of affection as seen in their drawings. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 7(3), 371-382
- Haktanır, A. E. (2006). Selim Sabit Efendi'nin Rehnümâ-yı Muallimin Adlı Eserinin Öğretim Teknikleri Açısından İncelenmesi (Metin-İnceleme). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi. Gaziantep.
- Hayes, D., Symington, D. ve Martin, M. (1994). Drawing during science activity in the primary school. *International Journal of Science Education*, 16, 265-277.
- Ishii, Y. (2001). Teaching about international responsibilities: A comparative analysis of the political construction of development education in schools. *Comparative Education*, 37(3), 329-344.
- İbrahim, E. (1979). *Çocuklara öğütler* (Haz. Hıfzırahman Raşit Öymen). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Karataş, S. (2003). Osmanlı eğitim sisteminde batılılaşma. *Aydın Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1, 231-242.
- Kaya, U. (2012). Osmanlı'da aile bireylerinin görevleri ve sorumlulukları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 477-513.
- Kepenekçi, Y. K. (2003). İlköğretimde insan hakları ve sorumluluk eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 280-299.
- Kobak, C. (2009). Okul öncesi dönemde (3-6 yaş) ana çocuk sağlığı ve anaokulundaki çocukların beslenme özelliklerinin karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Kohlberg, L. (1981). Essays on moral development: Volume one-the philosophy of moral development. Harper & Row.
- Koz, M. ve Doğan, E. (2004). *Terbiye ve ta'lim-i etfâl - çocukların eğitim ve öğretimi, bir eğitim öncüsünün yazıları 1895*. İstanbul: İstanbul Erkek Liseliler Vakfı.
- Kurt, A. (2012). Osmanlı aile yapısı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 8(31), 119-136.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam.
- Livingstone, S. ve Third, A. (2017). Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda. *New media & society*, 19(5), 657-670.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2023). *Değerler eğitimi aile ve toplum kitabı*. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], (2024). Erdem-değer-eylem çerçevesi "Sorumluluk". <https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/erdem-deger-eylem-cercevesi>
- Mithat, A. (2016). *Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Rûhiyesi* (haz. Gizem Akyol). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Neslitürk, S. (2013). Anne değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocuklarının sosyal beceri düzeyine etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi. Konya
- Okay, C. (2002). Son dönem Osmanlı toplumunda çocuk (1850-1900). *Türkler*, C. 14, Ankara: Yeni Türkiye Yay, 41-56.
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Öncü-Çelebi, E. (2002). Erken çocukluk döneminde sorumluluk eğitimi. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 21, 14-17.
- Özen, Y. (2013). Sorumluluk duygusu ölçeğinin geliştirilmesi; Geçerlik ve güvenirliği. *Journal of European Education [JEE]*, 3(2), 17-23.
- Özen, Y. (2015). *Sorumluluk eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pehlivan Ağırakça, G. (2013). *Mekteplerde ahlak eğitim ve öğretimi (1839-1923)*. İstanbul: Çamlıca Yay.
- Ricoeur, P. (1992). *The concept of responsibility: an essay in semantic analysis in his The Just*, trans David Pellauer, University of Chicago Press, Chicago
- Rifat, M. (1299). *Risale-i Ahlak (Sıbyan Mektepleri için)*. Konya: Litografya Matbaası.
- Russell, P. (1995) *Freedom and moral sentiment: Hume's way of naturalising responsibility*, Oxford University Press, New York.
- Ruth, W. (1994). Goal setting, responsibility training. *Psychology in The Schools*. 31-2 (146-55)
- Safranski, S (1997). Teaching responsibility. *Learning. Michigan* 3(30-31).
- Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.
- Samur, Ö. A. (2011). Değerler eğitimi programının 6 yaş çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerine etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39.
- Sharp, A. (1981). Educating for responsibility. *Viewpoints in Teaching and Learning*. 57-3 (1-12)
- Şimşek, H. (2002). Tanzimat ve mutlakiyet dönemi çocuk dergilerinin eğitim açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE. Ankara.
- Şimşek, H. (2013). Bir imparatorluk refleksi olarak, 19. yüzyılda eğitsel etkileşim ve sonuçları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(3), 75-94.
- Şişman, M. Ed. (2014). *Eğitim tarihi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3087.
- Tekin, İ. (2017). 1876-1923 Yılları arasında çocuk eğitimi konusunda yazılmış kitapların incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1589-1623.
- Tekin, İ. (2017). 1876-1923 yılları arasında çocuk eğitimi konusunda yazılmış kitapların incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1589-1623.
- Tepecik, B. (2008). Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Tosh, J. (2021). *The pursuit of history: Aims, methods and new directions in the study of history*. Routledge.
- Turiel, E. (2002). *The Culture of morality: Social development, context, and conflict*. Cambridge University Press.
- Türk Dil Kurumu [TDK], (2024). Sorumluluk. <https://sozluk.gov.tr/> adresine 10.10.2024 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Türk, İ. K. (2011). Osmanlı Devleti'nde okul öncesi eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 192, 160-173.

- Uçan, L. (2009). Osmanlı'da çocuk ve gençlik. Meridyen Destek Derneği, Sosyal Bilimler Konferansları.
- Yalçın, A. (2021). 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde uygulanan sorumluluk temelli etkinliklerin öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmadaki etkisi (Yayınlanmamış doktora tezi), Bursa Uludag University. Bursa.
- Yazıbaşı, M. A. (2014). Klasik Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı'da ahlâk eğitim ve öğretimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 761-780.
- Yeşil, R. (2002) *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, A., ve Simsek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11 baskı: 1999-2018)*. Seçkin Yayıncılık. Ankara
- Yontar, A. Yurtal, F. (2006). Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerinden bekledikleri sorumluluklar ve sorumluluk kazandırmada kullandıkları yöntemler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 411-424.
- Yuen, C. Y. (2022). *Multiculturalism, educational inclusion, and connectedness: Well-being, ethnicity, and identity among Chinese, South, and Southeast Asian students*. Routledge.
- Zhang, M. R., Shen, Y., Choi, Y., ve Kim, K. (2023). Parental Academic Socialization and Youth Adjustments: A Comparison of Korean Youth in South Korea, China, and the United States. *Journal of Youth and Adolescence*, 52(12), 2526-2544.

Etik Kurul Belgesi: Bu bilimsel araştırma, etik kurul izni gerektiren çalışmalar kapsamında değildir.

Atıf için/ For Citation: Yalçın, A. (2024). Osmanlı dönemi ve günümüz türkiye'sinde sorumluluk eğitiminin karşılaştırmalı incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10(3), 138-164.